

PROF. DR. M. ORHAN OKAY'IN ERZURUM'LA İLGİLİ
GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELERİ

Prof. Dr. M. Orhan Okay's Observations and Evaluations about Erzurum

Dilaver DÜZGÜN*

Öz

Prof. Dr. Orhan Okay, 1959 yılının Ocak ayında girdiği asistanlık sınavından sonra Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde göreve başlamış, doktora sınavını bu bölümde Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın yönetiminde tamamlamıştır. Yine bu bölümde doçent olmuş, daha sonra profesörlük kadrosuna atanmıştır. Okay, Erzurum'da geçirdiği 36 yıl içinde ve buradan ayrıldıktan sonra çeşitli konuşma ve yazılarında Erzurum'la ilgili gözlem ve değerlendirmelerini ortaya koymuştur. Bu değerlendirmelerin bir kısmı, Osmanlı döneminde yaşamış olan Erzurumlu bilim adamı ve şairlerle ilgilidir. Halk hayatıyla ilgili gözlemlerinin büyük bir kısmı 1959'u takip eden yıllara aittir. Okay, yazılarında yer yer 36 yıl içinde müşahade ettiği kültürel ve sosyal değişimleri de dikkatlere sunar. Orhan Okay'a göre 1959'u takip eden yıllarda Erzurum, geleneksel yaşam tarzının devam ettiği küçük bir Osmanlı şehri görünümündedir. Son yüz yıl içinde yaşanan savaşların ve göçlerin ortaya çıkardığı tahribattan henüz kurtulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Okay, Erzurum, edebiyat

Abstract

Prof. Dr. Orhan Okay came into office as an assistant in January 1959 in the department of Turkish Language and Literature at Faculty of Letters, Atatürk University and completed his PhD in the supervision of Prof. Dr. Mehmet Kaplan. Okay became an Associate Professor and then a Professor in the same department. Okay wrote and explained his observations and evaluations about Erzurum in his various talks and writings during the period of his 36 years in Erzurum and after he left Erzurum. Some part of his evaluations is about the man of letters and poets lived in Erzurum during the Ottoman period. Most part of his observations about folk life belongs to the years following 1959. Okay partly presents the social and cultural changes he observed during those 36 years in Erzurum to the attention. To Orhan Okay, Erzurum had an outlook of a small Ottoman city where the traditional life style continued in the following years of 1959. Erzurum has not yet got rid of the destruction caused by the wars and migrations in the last hundred years.

Keywords: Orhan Okay, Erzurum, Literature.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, duzugun@atauni.edu.tr

GİRİŞ

XX. yüzyılın ikinci yarısında ülkemizin yetiştirdiği seçkin aydınlardan biri olan Prof. Dr. M. Orhan Okay, asıl ilgi alanı olan Yeni Türk Edebiyatı ile sınırlı kalmayarak felsefe, sosyoloji, edebiyat tarihi, edebi tenkit, estetik ve sosyal bilimlerle ilgili diğer konulardaki engin vukufu ile ortaya koyduğu eserlerle milli kültürümüze ve bilim dünyamıza değerli katkılarda bulunmuş bir bilim adamımızdır.

İlk kez 1956 yılında geldiği Erzurum'a üç yıl sonra yerleşen ve 36 yılını burada geçiren Prof. Dr. Orhan Okay, bu şehirle ilgili dikkatlerini kendisiyle yapılan söyleşilerde, farklı zamanlarda yaptığı konuşmalarda ve Erzurumlu sanatkarları ele aldığı yazılarında ortaya koymuştur. Doğrudan Erzurum'u konu edinen ve önemli ayrıntıları içeren yazılarından biri 1991 yılında yayımlanan İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi'nde "Değişen Erzurum" başlığıyla yayımlanmıştır. Bu yazı daha sonra Yedi İklim dergisinin 41. sayısında da neşredilmiştir. Konuyla ilgili diğer önemli yazı ise 2016 yılında yayımlanan Hatıralardaki Erzurum adlı eserde yer almıştır.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen konuşma ve yazılarından hareketle Orhan Okay'ın Erzurum'la ilgili gözlemleri, dikkatleri ve düşünceleri araştırılacaktır.

1. Orhan Okay'ın Erzurum İlgisi ve Erzurum'la Tanışması

Anne tarafı Erzurumlu olan Orhan Okay, 1931 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Onun çocukluğu ve ilkokuldan üniversite son sınıfa kadar süren öğrenim yılları İstanbul'da geçmiştir.

Orhan Okay'ın Erzurum'la ilgili olarak çocukluk yıllarına ait hatıraları, anneannesiyle ilgilidir: "Anneannem, mütedeyyin, sabırlı, olgun, tecrübesi hayattan gelen bir kadındı. Kaç yaşında Erzurum'dan ayrılmış bilemiyorum. Sormak hatırıma gelmedi ki. Muhtemelen Rus ve Ermeni harekâtı sıralarında olmalı. Zaman zaman gençliğinde öğrendiği türkülerini mırıldanırdı. "Kışlanın önünde redif sesi var", "Çil horozum", "Akşam oldu yine bastı kareler"... Erzurum şivesini kaybetmemişti. O yaşlarda bunu idrak edemezdim. Sonraları düşünerek anladım. Evin, gündüzleri her zaman açık olan bahçe kapısından içeri girerek ekmek kırıntısı yiyen serçelerden biri kuyruksuzdu ve anneannem ona "poççik" adını vermişti. Ne demek diye sormadım. Bir kuşa verilecek herhangi bir sevimli isim diye düşündüm herhalde. Çayı severdi, semaveri vardı. Erzurum'dan daha bilemiyorum ne hatıralar taşıyordu?"¹

Orhan Okay, Vefa Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girer. 1955'teki mezuniyetinden sonra Anadolu yolculuğu başlar. Okay bir konuşmasında, Tanpınar'ın Beş Şehir'de Erzurum'a

¹ Dilaver Düzgün, "Prof. Dr. Orhan Okay ile Erzurum Üzerine Sohbet", Yedi İklim, cilt: 5, sayı: 41, Eylül 1993, s. 61

üç defa, üçünde de ayrı yollardan gittiğini söylediğine işaret ederek kendisinin de aynı şekilde Erzurum'a ilk üç gelişinin üç ayrı güzergâhta gerçekleştiğini belirtir.

İlk gelişi, öğretmenliğinin birinci yılını bitirerek İstanbul'a döndüğü 1956 yılında gerçekleşir. Artvin'de öğretmenlik yapmaktadır. Askerlik için Ankara'ya gitmek gerektiğinden Artvin-Tortum-Erzurum yolunu tercih eder. Mayıs sonu veya Haziran başlarında gerçekleşen o yolculuğu şöyle anlatır: "Bu yolu kamyonun başka giden bir vasıta yok. Sene 1956. Bir arkadaşımın beraber kamyonun şoför mahallinde, bayağı imtiyazlı yolcular olarak geldik. Çünkü kamyonun üzerinde de yolcular vardı. Unutmuyorum, bu yol 19 saat sürdü. Aralarda doğru dürüst kahveler bile yoktu. Yer yer hanlarda duraklayarak Tortum vadisini geçerken, kayaların, küçük taş parçalarının, çakılların kıpır kıpır yola düştüklerini şimdi bile korkuyla hatırlıyorum. Oradan şoför gayet ihtiyatlı geçiyor ve titreşimle kayaları yerinden oynatmamak için klakson bile çalmıyordu." Gece yarısı Kongre meydanına iner. Geceyi Gürcükapı taraflarında Hacı Mehmet Çeşmesi'nin üst yanında bulunan bir otelde geçirir.

Okay'ın Erzurum'a ikinci gelişi, Atatürk Üniversitesi'nde açılan asistanlık sınavına girmek içindir. 1959 yılının ilk aylarında Diyarbakır'da öğretmenlik yaptığı günlerde hocası Mehmet Kaplan'ın isteği üzerine Erzurum'a gelişini şöyle anlatır:

"Bu defa yolculuk trenle ve otuz saatten fazla sürdü. Adına posta treni denilen bir katarla Diyarbakır'dan Çetinkaya'ya, oradan başka bir trenle aktarılarak Erzurum'a. Hatta Malatya'da trenin uzun süre kaldığını, liseye giderek orada bazı arkadaşlarımızı gördüğümü biliyorum. Böyle bir yolculuk. Bوندaki intibalarım daha zengin. Artık yerleşmek üzere, o niyetle geleceğim bir şehri görüyordum." Bu gelişine ait, unutamadığı hatıralarından biri, ünlü halk hikâyecisi Behçet Mahir'i Erzincankapı semtindeki kahvelerden birinde tanınması olayıdır.

Orhan Okay'ın Erzurum'a üçüncü gelişi de Atatürk Üniversitesi'ndeki asistanlık görevine başlamak üzere gerçekleşir. Bir aylık evli olarak İstanbul'dan yola çıkar ve 31 Ağustos 1959 günü akşam üzeri mütevazı ev eşyasıyla Erzurum'a ulaşır. Böylece Artvin, Merzifon ve Diyarbakır tecrübelerini yaşadından sonra, 36 yılını geçireceği Erzurum'a yerleşmiş olur. 1957 yılında kurulmuş olan Atatürk Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün ilk hocaları arasında yer alır.

2.Orhan Okay'ın Erzurum'la ilgili Gözlem ve Değerlendirmeleri

a.Coğrafya ve insan

Prof. Dr. Orhan Okay, Erzurum'u iki temel unsuruyla ele alır: Coğrafya ve insan. Sonra, bu ikisi arasındaki ilişkiler üzerinde durur. "Her şehir gibi, Erzurum'da da şehir

ve insanlara en büyük özelliklerini kazandıran, hiç şüphesiz coğrafyasıdır.”² diyerek coğrafyanın insan karakteri üzerindeki etkisini vurgular.

Okay, Erzurum coğrafyası içinde önce iki şeyi görür: Ova ve dağlar. Dağlarla ova arasındaki ahengi öylesine tasvir eder ki insanı bu iki yüzey şekli arasında götürüp getirir ve bunlara bir çeşit canlılık kazandırır:

“Batı’dan, tren ve karayolu ile, aracın içinde oturan yolcunun bile nefesini tıkayan sürekli, uzun bir tırmanıştan sonra önünüze birden genişleyen Erzurum ovası açılır. İki bin metre yükseklikteki bu yaylayı, bin iki yüz metre daha yükselen Palandöken silsilesi, çetin ve haşın görünümlü bir dekorla güneyden çevirir. Batı yolundan gelirken, dağın geniş yamacında, adeta dağa gömülmüş ve sinmiş gibi görünen şehir, ancak içine girince varlığını ve büyüklüğünü sezdirir. Ovadan bakınca şehri ezmek ister zannını uyandıran Palandökenler, ancak dağın yukarı yamaçlarına tırmandıkça Erzurum’u seyircisine gösterir.”³

Okay, dağların şehir üzerindeki etkisini, şehrin dağlarla nasıl iç içe olduğunu belirlemeyi de ihmal etmez: “Dağlar şehrin hemen her noktasından görülür. Yeni yapılanma bazı şehirlerde olduğu gibi, bu özelliği değiştirmemiştir. Bu bakımdan, hiçbir şehrimizde dağlar ve şehir buradaki kadar iç içe değildir. Buna uzun süren kışın sertliğini de ekleyelim. Diğer taraftan rutubetsiz hava, uzun kış aylarında bile gündüzleri güneşli, geceleri bol yıldızlı bir gökyüzünü size bağışlamıştır.”⁴

Okay, bu coğrafyanın ortaya koyduğu insan karakterini de şöyle özetler:

“Çok defa zayıf ve dik duruşlu, sert profilli, suskun tavırlı, değişmelere dirençli görünen bu insanların, güven duyduklarına açıldıkları zaman, içten hiçbir hesabı olmayan, duru ve berrak kalplerini adeta gözlerinizle görürsünüz. Kendileri gülmeksizin yaptıkları şakalar, latifeler ve taklitlerde ben hep bu birbirine zıt gibi görünen karakteri birleştiren hemşehrileri düşünmüşümdür.”⁵

Okay, Erzurumlu meşhur şahsiyetleri ele alırken de bu insan tipi üzerinde durur. Erzurum coğrafyasının yetiştirdiği şair, yazar, âlim ve politikacıları hep bu bakış açısıyla değerlendirir. Ona göre “ciddi, sert, iğneleyici, alaycı şiirleri, hiçbir çelişki hissettirmeden veren” Nefi’deki “kendisine mahsus denilen o tok seslilik ve ahenk” pek çok usta divan şairi için söylenebilecek hususların yanında “Erzurumlu şairin, biraz dadaşça, biraz babacan tavrından ve gururundan gelmesi” ile izah edilmelidir. Okay, “Nefi’nin; bütün tenkitçilerin dikkat ettikleri ve isabetle belirttikleri şekilde, Türk Divan şiirine yeni bir ses, feleğe ve tali’e yiğitçe bir meydan okuyuş, bir çığlık getirmiş olduğuna hiç şüphe

² M. Orhan Okay, “Değişen Erzurum”, Yedi İklim, cilt: 5, sayı: 41, Eylül 1993, s. 55

³ Okay, a.g.y., s. 55

⁴ Okay, a.g.y., s. 55

⁵ Okay, a.g.y., s. 55

yoktur” diyerek onun Divan edebiyatındaki önemli yerini belirledikten sonra dikkatlerini şöyle sürdürür:

“Nefi'nin hayali bir portresini çizmeye çalışırsam, onda daima, doğduğu belde olan Erzurum topraklarından kopup gelmiş bir yayla adamının heybetini ve tepelerden tepelere seslenişini hissederim.”⁶

Orhan Okay, İbrahim Hakkı'daki dadaşça ve dervişane tavrın Ketencizade, Hüseyin Avni ve Celalettin Arif gibi şahsiyetlerde de devam ettiğini ifade ederek bu karakterleri de aynı coğrafya etkisiyle izah eder.

1993 yılında kendisiyle yapılan bir söyleşide Erzurum'la ilgili dikkatlerini “coğrafya ve insan” çerçevesinde ele alışının sebebi sorulduğunda “Tanpınar da Beş Şehir kitabında, başka şehirlerin değişik taraflarını anlatırken Erzurum'un özellikle insanı üzerinde durur. Bunun elbette bir hikmeti var” diyerek yorumunu şöyle sürdürmüştür: “Erzurum'un çetin iklim ve coğrafya şartları belki şehirden daha fazla insanına eğilmemizi gerektiriyor. Belki o insanı yapan da bu coğrafya olmuştur. Sıcak Akdeniz ülkeleri belki medeniyetlerin, güzel sanatların gelişmesi, incelmeye, rafine olması için gerekli bir atmosfer teşkil ediyor. Fakat ahlak salâbeti, yiğitlik, babacanlık, dobralık da galiba soğuk yaylalarda. Sebeplerini daha fazla söyleyemeyeceğim. Fakat gerçek bu işte. Belki bir karakteroloji uzmanı, şehirle bu kadar iç içe olan dağların, bu senenin çok zamanında pırıl pırıl olan güneşin, bu sert fakat üşütmeyen soğukun insan karakteri üzerindeki tesirini benden daha iyi açıklar.”⁷

Çeşitli söyleşilerde, yazılarında ve konuşmalarında Erzurum'a ve Erzurumlulara derin bir sevgi beslediğini, bir İstanbullu olarak hiç yüksünmeden, şikâyetçi olmadan Erzurum'da huzurlu bir biçimde yaşadığını belirten Okay, bir konudaki şaşkınlığını belirtmeyi ihmal etmez: Erzurum'un hızlı göç alması ve göç vermesi. “Her şehirde olduğu gibi daha büyük şehirlere göç var. Kazalardan ve köylerden küçük şehirlere.” Tespitinin ardından şu yargıyı ortaya koyar: “Bu sosyal yapıyı bozuyor. Örfleri, adetleri çürütüyor, toplumda iyileştirilmesi zor yaralar açıyor. Şimdi İstanbul ve Ankara'da Erzurum'dan daha büyük Erzurumlular kolonisi var. Her örf kendi çevresinde değerlidir. Bambaşka bir yere taşınan örf orada varlığını muhafaza edemez, oranın örfünü de benimseyemez, bugünkü gibi dejenere bir toplum yapısı ortaya çıkar.”⁸

b.Halk Hayatı

Orhan Okay'ın kaleme aldığı yazılarda dikkatlere sunduğu gündelik hayatla ilgili gözlemler, büyük ölçüde 1959 ve onu izleyen yıllara aittir. 1950'den sonra hız kazanmış olan imar hareketlerinden Erzurum'un pek de nasibini almadığı kanaatinde olan Okay, şehrin yedi yüz yıllık tarihi yapısını hemen tamamıyla koruduğunu belirtir. Son

⁶ Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990, s. 99

⁷ Düzgün, a.g.y., s. 61

⁸ Düzgün, a.g.y., s. 64

yüzyıldaki savaşlardan sağlam kalabilmiş cami, medrese, kümbet, çeşme gibi tarihi yapıların yanında mahalle aralarındaki evler bütünüyle eski halini koruduğu gibi, ana caddedeki çoğu şehrin klasik kara taştan yapılmış binaları da ayaktağır. Erzurum, bu haliyle ve 60 bin nüfusuyla küçük bir Osmanlı şehri görünüşündedir.

Üniversitedeki görevine başladığı günlerde sürekli konaklama amacıyla buldukları Örnek Oteli, Orhan Okay'ın halk hayatıyla ilgili gözlemlerinin hareket noktasıdır. Mumcu Caddesinin sonlandığı, Kâzım Karabekir Caddesinin başladığı kavşakta yer alan bu otelin bulunduğu yer, Okay'ın ifadesiyle o dönemde şehrin bir çeşit varoşu sayılabilirdi.

Okay'ın tespitlerine göre o yıllarda Erzurum, teknoloji ile henüz tanışmamış, geleneksel yaşam biçiminin hâkim olduğu bir şehirdir. Kar yağdığında üstü açık tek atlı kızaklarda üzerlerine birer kilim parçası çekmiş köylülerin Erzurum'a gelişlerini görmek mümkündür. İki atın çektiği, fenerli, çançanlı, aynalı, açılıp kapanan körüklü faytonlar, dönemin lüks ulaşım araçlarıdır. Tek tük motorlu taşta rastlanan şehirde köylerden gelen ve tekerleklerinin gıcirtısı yahut takirtısı ile dolaşan kağnılar bile varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyet Caddesindeki birkaç iş yeri dışında işyerlerinin büyük bir kısmı tek kath, sade bir görüntü içindedir.

Gündelik ihtiyaçların büyük bir kısmının karşılandığı Kavaflar Çarşısı, halk hayatının çerçevesini gözler önüne seren bir manzara arz eder: "Burada yerli işi ayakkabı, terlik, mest, çizme, lastik potin, papak denilen tiftik başlık, ham yün ve tiftik, tesbih, ağızlık, biraz daha ilerideki bir sokakta at koşumları, boncukları, davar çingirakları satan, bakır işleri yapan, nalbant, demirci, tenekeci, kalaycı, çadır bezi ve hurç dikenler, saraçlar, marancılık (kaba marangoz), alafarlık (hayvan yemi satan) yapan küçük dükkânlar."⁹ Bütün bunlar, yakın köylerinde hayvancılığın ve tarımın başlıca geçim kaynağı olduğu, il merkezinde atölye türü ev işletmelerinin yer aldığı, üretim ve pazarlamanın zanaatkâr, esnaf ve sanatkâr marifetiyle yürütüldüğu bir şehri dikkatlere sunmaktadır.

Gürcükapı'da bulunan kuru sebze halindeki küçük dükkânların önünde çuvallarla elma, armut gibi meyve kuruları, kurut denilen kurutulmuş yoğurt, taze sebzelerin kurutulmuşları vs. bulunmaktadır.

Bugün olduğu gibi o dönemde de ticari faaliyetlerin yoğun olduğu önemli muhitlerden biri Taş Mağazalar'dır. Okay, bu cadde üzerindeki iş yerlerini şöyle tasvir eder: "İki tarafında Erzurum'da inşaatta çok kullanılmış olan kara taştan yapılmış tek katlı, vitrinsiz küçük dükkânlar vardı. Birçoğunun önündeki peykede satıcı oturur, müşteri içeriye girmeden istediklerini tezgâha getirirdi. Sonraki yıllar yavaş yavaş bu özellikleri bozuldu. Bazıları iki dükkâm birleştirdi, vitrin yaptı, üstüne kat çıkardı, hâsılı her şehirde örnekleri bulunabilecek, hiçbir özelliği kalmamış mağazalar haline geldi.

⁹ Mehmet Orhan Okay, "Erzurum", Hatıralardaki Erzurum, (Yayına hazırlayanlar: Yusuf Kotan, Muhammet Hanefi İspirli), Erzurum 2015, s. 18-19

Buranın esnafının çoğu kuyumcu, sarraf ve Oltu taşı işleyenlerdi. Arada kumaş, züccaciye, manifatura satıcıları.”¹⁰

Kahvehaneler de Orhan Okay'ın ilgi alanına girmektedir. Yapıları, işleyişleri ve müşterileri bakımından geleneksel unsurlarla donanmış bu mekânlardan Okay için en ilginç olanı, Erzincankapı'daki âşıklar kahvesidir. Okay, asistanlık sınavına girmek için 1959 yılının Ocak ayı sonlarında gittiği Erzurum'da yaşadığı olayı ayrıntılı bir biçimde anlatır. Fen-Edebiyat Fakültesinin kurucu dekanı Mehmet Kaplan'ın teşviki ve öncülüğünde gerçekleşen bu kahve ziyaretinde asistan adaylarından birkaçı, o sırada geçici olarak ders veren hocalardan İbrahim Kafesoğlu, Adnan Erzi, Berna ve eşi Tatyana Moran, Mehmet Kaplan'ın eşi Behice Hanım ve o günlerde yeni gelmiş olan Rektör Sabahattin Özbek yer almıştır. Kahvede Behçet Mahir, Köroğlu destanından bir bölüm anlatmaktadır. Okay, Kavaflar'daki kahveleri de şöyle tanıtır: “Kavaflar sokağına bitişik bir de İki Kapılı Kahve denilen birkaç bitişik dükkân ve kahvenin bulunduğu bir ara sokak. Bizim, sabahları fakülteye gitmeden uğradığımız başka bir kahve de bu sokağın solundaydı. Zemini düzeltilmiş ve toz olmasın diye daha sabahtan ıslatılmış toprağın kokusu ve bahçesinde bir de küçük havuzu bulunan bu kahveyi çok sevmiştik.”¹¹

c.Bilim, Kültür ve Sanat

Orhan Okay, Naci Elmalı'nın hazırladığı Ketencizade ile ilgili eserine yazdığı takrizde Erzurum'un Edebiyat, kültür ve sanat atmosferini tarihsel seyri içinde ele alırken Osmanlı dönemini şöyle değerlendirir:

“Her devlette olduğu gibi, bizde de kültür hareketlerinin belli merkezi bir şehir etrafında toplanmış olması tabiidir. Şimdi adına imparatorluk dediğimiz, gerçekte kendi tabiriyle bir Devlet-i Aliyye olan Osmanlı'nın kültürü de hiç şüphesiz İstanbul merkez olmak üzere oldukça sınırlı bir dairenin etrafında gelişmiştir. Bununla beraber çok geniş Osmanlı coğrafyasında eski İslam ve Türk başşehirleri veya beylik merkezleri de ilim, sanat ve kültür odakları olma karakterini muhafaza etmişlerdir. Osmanlı Devleti tarihi içinde Erzurum'un da böyle bir karaktere sahip olduğunu görüyoruz.”¹²

Okay, bu genel değerlendirmeden sonra Erzurum'un yetiştirdiği şairlere değinir: “Bu şehrin Doğu Anadolu'da aynı zamanda mühim iktisadi merkezlerden biri oluşu, kültür faaliyetlerinin de devam ettirmesine yol açmıştır. Bu kültür alanlarının en yaygın şiir sanatıdır.” diyerek Erzurum'un edebi çehresini şöyle özetler:

“Edebiyatımızın yenileşme devresine kadar Erzurum ve havalisinde Kadı Darir, Nef 'i, Hazık, İbrahim Hakkı gibi divan ve mesnevi sahibi büyük şairlerin yanı sıra, halk şiiri ve dinî-tasavvufi şiir yazan pek çok şair yetişmiştir. Tanzimat hareketlerinden sonra

¹⁰ Okay, a.g.y., s. 19

¹¹ Okay, a.g.y., s. 19

¹² Orhan Okay, “Takriz”, Naci Elmalı, Erzurumlu Ketencizade Mehmet Rüştü Efendi, Ankara [1984], s. 7

ise hiç şüphesiz matbu eserlerin, gazete ve dergi gibi kültür vasıtalarının gelişmesiyle, halk şiiri tarzı ile divan şiiri arasında ve her ikisinin terkihiyle yeni bir tarz zuhur etmeye başlar. Adına kalem şuarası dediğimiz bu tarzın şöhret yapmış isimlerinin yanında, ismi fazla duyulmamış veya mahalli kalmış olanları da vardır.”¹³

Orhan Okay Erzurum’un yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan İbrahim Hakkı’nın layıkıyla tanınmadığından yakınır. “İbrahim Hakkı Hazretleri... 18. asrın büyük âlim, şair, mütefekkir ve mutasavvıfı.” cümleleriyle başladığı bir yazısında Okay, İbrahim Hakkı ile ilgili olarak şu yorumu ortaya koyar:

“Şöhreti, zamanında da fazla değildi. Günümüzde de yakın yıllara kadar onu pek tanıyan olmadı. Gazete ve dergi sütunlarını işgal eden nice şöhret-i kâzibe sahipleri arasında onun da ismini görmek, aranan bir şey değildir. Ama gönül isterdi ki Türk ilim ve tefekkür tarihi yazılmış ve İbrahim Hakkı Efendi de orada layık olduğu yerini bulmuş olsun. Heyhat... Ne ilim tarihimiz yazılmış, ne de İbrahim Hakkı Efendi üzerine genişliğine ve derinliğine bir çalışma yapılmıştır.”¹⁴

İbrahim Hakkı ile ilgili üzüntülerini böylece dile getiren Orhan Okay, Marifetname için de şunları söyler:

“İbrahim Hakkı Efendi’nin pek çok ilmi, tasavvufi ve edebi eserlerinin yanı sıra, sadece Marifetname bile bir insan hayatı için olağanüstü zekâ, tertip ve mesai gösteren muazzam bir çalışma olduğu gibi onun içinden yetiştirdiği millet için de bir iftihar abidesidir.”¹⁵

Böylesine ünlü bir âlim ve şair olan İbrahim Hakkı’nın gereken ilgiyi göremeyişi ve layık olduğu şekilde bilim tarihimizde kendisine yer verilmeyişi karşısında Okay, batıdaki örneklerini de sıralayarak şu yorumu yapar:

“Avrupa ilim tarihinin büyük şöhretlerinden İngiliz Chambers 1680’de Fransız De la Mettrie 1709’da, Diderot 1713’de, D’Alembert 1717’de doğmuşlardır. Aşağı yukarı aynı yıllarda 1703’de Erzurum’un Hasankale’sinde doğan İbrahim Hakkı Efendi ise ne asrında ne de bugün hakkı olan şöhrete kavuşabilmiştir. Bu, Batı karşısında Doğu’nun, Doğu içinde Osmanlı’nın ve Anadolu’nun kaderidir.”¹⁶

Orhan Okay’ın 1959’u takip eden yıllardaki Erzurum’un kültür ve sanatıyla ilgili tespitleri oldukça sınırlıdır. Erzincankapı’daki âşıklar kahvesi, Ulu Cami’nin yakınında Hasan Efendi’nin daha çok sahaf işi yapan kitapçı dükkânı, Üniversiteli gençler ve asistanlar için bir sohbet mekânı haline gelen Gömlekçi Hatem Usta’nın terzi dükkânı ve

¹³ Okay, a.g.e., s. 7

¹⁴ Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990, s. 101

¹⁵ M. Orhan Okay, “Vefatının 211. Yılında İbrahim Hakkı Hazretlerini Anarken”, Karçıçeği, sayı: 2, Temmuz 1991, s. 9

¹⁶ Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990, s. 108

Hemşin Pastanesi, az çok şehrin kültür ve sanat atmosferini oluşturan mekânlardan birkaçıdır. Okay, ayrıca Cumhuriyet Caddesi ile Erzincankapı sokağının köşesinde, ön cephesi belki üç veya dört katlı, alt katındaki dükkânlarıyla beraber şehrin en büyük sineması olan Saray Sinemasını da gözlemlerine ekler.

SONUÇ

Prof. Dr. Orhan Okay, 1959 yılından itibaren 36 yıl boyunca Atatürk Üniversitesinde görev yapmış, bu süre içinde ve daha sonra çeşitli vesilelerle Erzurum hakkındaki gözlem ve dikkatlerini ortaya koymuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan gibi, Orhan Okay da Erzurum'un insanı üzerinde yoğunlaşmanın önemini vurgulamış ve yüksek rakımlı bir alanda yerleşmiş olan bu şehrin, sağlam karakterli, dürüst, güvenilir insan profili ile öne çıktığını belirtmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları, (Haz. Zeynep Kerman), Ankara 1974

DÜZGÜN, Dilaver, "Prof. Dr. Orhan Okay İle Erzurum Üzerine Sohbet", Yedi İklim, cilt: 5, sayı: 41, Eylül 1993, s. 61-64.

KAPLAN, Mehmet, Nesillerin Ruhu, İstanbul 1978.

OKAY, M. Orhan, "Değişen Erzurum", Yedi İklim ,cilt: 5, sayı: 41, Eylül 1993, s. 55-56.

OKAY, M. Orhan, "Vefatının 21. Yılında İbrahim Hakkı Hazretlerini Anarken", Karçıçeği, sayı: 2, Temmuz 1991, s. 8-10

OKAY, M. Orhan, Mehmet Kaplan'dan Hatıralar... Mektuplar..., İstanbul 2003

OKAY, M. Orhan: "Değişen Erzurum", İl-İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, cilt: 2, İstanbul [1991], Milliyet Yay., s. 374-386.

OKAY, M. Orhan: "Türk Dili ve Edebiyatı Bölümün Kuruluş Yılları", Kuruluşunun 30. Yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Toplantısı, 18 Nisan 1989, Erzurum.

OKAY, Mehmet Orhan: "Erzurum", Hatıralardaki Erzurum, (Yayıma hazırlayanlar: Yusuf Kotan-M. Hanefi İspirli), Erzurum 2016.

OKAY, Orhan, "Takriz", Naci Elmalı, Erzurumlu Ketencizade Mehmet Rüştü Efendi, Ankara [1984].

OKAY, Orhan, Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990.